

Şam Vilâyeti Mehâyif Teftişi (H.956/M.1549)

Muhammed YAZICI*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda reyaya yapılan her türlü zulüm ve baskının önlenmesi hususunda devreye giren mekanizmalardan biri de ilgili bölgede teftiş yapılmasıdır. Bu bağlamda Şam Valisi Sinan Paşa ve subaşılarının görev alanlarında reyaya yaptıkları zulmün teftişi amacıyla 1549 yılında Sansunîzâde Ahmed Efendi Şam'a gönderilmiştir. Teftiş kapsamında 1.166 kişi Sinan Paşa ve subaşılı hakkında zulüm iddialarını mahkemeye taşımışlardır. Karara bağlanan dava sayısı 1.157'dir. Davalardan anlaşıldığı kadarıyla subaşılar reyaya suç isnat etmek yoluyla maddi kazanç elde etmişler ayrıca çeşitli sürelerle hapis, zincire vurma gibi cezalar da vermişlerdir.

Anahtar kelimeler: *Teftiş, Şam, Müfettiş, Mahkeme, mehâyif.*

Inspection of Persecution in Damascus(H.956/M.1549)

Abstract

One of the mechanisms involved in the prevention of all forms of persecution and oppression in the Ottoman Empire is the inspection in the region. In this context, in 1549, Sam sunîzâde Ahmed Efendi was sent to Damascus for the purpose of inspecting the persecution of the Governor of Damascus, Sinan Pasha and his subaşı. In the scope of the inspections, 1,166 people carried the allegations of persecution of Sinan Pasha and his subordinates to the court. The number of lawsuits is 1.157. As understood from the cases subaşı have obtained financial gain by accusing crimes to the reins and they have also given penalties such as imprisonment and chain punishment.

Keywords: *Inspection, Damascus, inspector, court, mehâyif.*

* Dr. Öğr. Üyesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, myazici@mu.edu.tr.

Giriş

Kamu görevini ifa eden devlet görevlilerinin çeşitli yollardan halka karşı gerek maddi gerekse manevi baskılar yapması tarihin her devrinde görülen bir vakadır. Bu baskı ve eziyetlerin önlenmesi ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için devletler her zaman çaba harcarlar ve baskı sebepleri ortadan kaldırılabilirdiği ölçüde başarılı olmuş sayılırlar¹. Ortadoğu hükümet ve devlet sistemlerinin temel prensibi adalet kavramına dayanmaktadır². Bu sisteme göre ancak adaletin sağlanmasıyla hükümler ve Devlet devam edebilirdi. Adalet tam anlamıyla sağlanmazsa buna bağlı olarak tebaa, tebaaya bağlı olarak servet, servete bağlı olarak ordu, orduya bağlı olarak da Hükümdar olmazdı. Dolayısıyla hükümdarların öncelikli hedefi halk üzerinde adaleti sağlamaktır³. Daire-i adliye teorisi olarak adlandırılan ve klasik İslam devlet görüşlerinin özünü oluşturan bu felsefi yaklaşım, Osmanlı yönetimimin de temel felsefesi olmuş reayanın kamu hizmeti gören eh-i örf karşısında ezilmemesi için gereken bütün adlî ve askerî önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Kamu görevini ifa eden askerî sınıf mensuplarının reayaya karşı yapmış oldukları her türlü haksızlığın ortadan kaldırılabilmesi için şikâyet mekanizmasının devreye girmesi beklenmektedir. Yukarıda belirtilen adalet kavramının en temel vasıflarından biri de halkın bu konudaki şikâyetlerini doğrudan doğruya Hükümdara sunabilmesi ve haksızlıkların onun emriyle giderilmesidir. Osmanlı Devleti'nde bu hususta en temel kurum Divan-ı Hümayun'dur⁴. Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde özellikle taşrada görevli eh-i örf mensuplarının halka yaptığı çeşitli usulsüzlüklerde ve adlî mekanizmanın tıkandığı hallerde divana yapılan başvurular neticesinde merkezden *mehâyif müfettişi* adı altındaki görevliler ilgili bölgeye gönderilirdi. Hayf kökünden türeyen mehâyif, zulümler, haksızlıklar anlamına gelmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde *mehâyif teftişi*, *mehâyif müfettişi*, *mehâyif kadısı/kadıları*, *mehâyif çavuşu*, *mehâyif sorucusu*⁵ şekillerinde geçmekte olup reayaya yapılan zulümlerin/baskıların teftişine ve

1 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2007, s. XV: Günümüzdeki adı Ombudsmanlık olan ve “devletin, idaresini denetlemede ve geliştirmede, itimada layık görevlilerini aracı, vatandaşını ise yönetici kıldığı” sistemin Osmanlı Devleti'ndeki kökenine ilişkin görüşlerden biri de bunun Mehâyif Müfettişliği olduğudur. Bkz. Burak Coşkun-Hamza Günaydın, “Ombudsmanlığın Kökeni meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Yıl:2, S.3, Temmuz-Aralık 2015, s.11; Görüş sahibi Yusuf Halaçoğlu'nun meclis konuşmaları için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b119m.htm>; <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b120m.htm>.

2 Halil İnalıcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayınevi, İstanbul 2000, s. 49.

3 Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, TTK Yayınları, Ankara, 2016, s.19-20: Cuma selamlığı reayanın çeşitli şikâyetlerini arzuhallerle hükümdara sunduğu bir merasimdi. Bkz. Mehmet İpşirli, “Cuma Selamlığı”, *DİA.*, C.8, s.90-92; Halkın çeşitli şikâyetlerini sundukları belgelerin özellikleri hususunda bkz. Mehmet İpşirli, “Arzuhal”, *DİA.*, C.3, s.447-448; Mehmet İpşirli, “Mahzar”, *DİA.*, C.27, s. 398-401.

4 İnalıcık, *a.g.e.*, s.49: Şikâyet hakkının kullanımı ile ilgili olarak bkz. Hülya Taş, “Osmanlıda Şikâyet Hakkı'nın Kullanımı Üzerine Düşünceler”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C.2, S.3, Ankara 2007, s.186-204.

5 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Mühimme Defteri(MD)*6, hüküm no:393.

bu amaçla görevlendirilen devlet görevlilerine verilen isim anlamlarına gelmektedir⁶. Osmanlı Devleti'nde mehâyif teftişi için gönderilen emirler vezir, sancakbeyi, çavuş, kadı, kapıcıbaşı, sabık kadı gibi görevlilerin bu işle görevlendirildiğini göstermektedir. Örneğin, Canik Sancakbeyi olan Ali Bey'e 24 Ramazan 966(30 Haziran 1559) tarihinde gönderilen hükümden anlaşıldığı kadarıyla kendisi Beypazarı, Mihaliçcik ve Seferihisar kadılıklerinde ortaya çıkan ehl-i fesadın teftişi için görevlendirilmiş ve toprak kadısı ile birlikte görevini yerine getirmiştir. Suçluların yakalanarak Seferihisar kalesine hapis olunduğu ve suçlulara ait sicil kayıtlarının devlet merkezine gönderildiği bilgisi de hükümde geçmektedir. Merkezden gönderilen hükümde suçluların sancak subaşısına teslim edilmesi ve *mahallinde şer'le lazım gelen cezanın icra edilmesi* emredilmektedir.⁷ Yine 26 Muharrem 967(28 Ekim 1559) tarihinde Akyazı Kadısına gönderilen hükümde kaza sınırları içerisinde mehâyif teftişiyle görevli olan şahsın Kadı Mevlana Hüsam olduğu anlaşılmaktadır⁸. Bazen de iki devlet görevlisinin teftiş için görevlendirildiği görülmektedir. Örneğin 12 Muharrem 972(20 Ağustos 1564) tarihli hükümde mehâyif teftişi için bir sancakbeyi ve bir çavuşun görevlendirildiği anlaşılmaktadır⁹. 10 Şaban 1045(19 Ocak 1636) tarihli hükümde Rumeli'nde mehâyif teftişi için Kapıcıbaşı Davut Paşazade Mustafa iki kadı ile birlikte görevlendirilmiştir¹⁰. Yine mehâyif teftişi göreviyle Vezir Kenan Paşa Hayrabolu Kasabasına gönderilmiştir¹¹. Osmanlı Devleti'nde kurulduğu dönemden itibaren fethedilen bir yere ilk olarak yargı faaliyetini yürütmekle görevli bir kadı ve kadının verdiği hükmü yerine getiren bir bey gönderildiği bilinmektedir. Mehâyif teftişi esnasında da görevlendirilen şahısların teftiş işini kadılarla birlikte yürüttüğü anlaşılmaktadır. Mehâyif teftişi için gönderilen görevlilerin hali hazırda görevde bulunanlarının görev yaptıkları yerler belirtildiği gibi belgelerde *sabıka... kadısı, mukaddema ...sancakbeyi* şekillerinde önceden görev yaptıkları idari birim belirtilmek suretiyle de kaydedilmiştir. Hali hazırda görevde bulunanların mehâyif teftişi için görevlendirildikleri yerlere bakıldığında mesafe olarak kendi bölgelerine yakın mekânlar olduğu görülmektedir.(Bkz. Ekler Tablo 2)

Müfettişler görevlendirildikleri yere ulaştığında mehâyif teftişinin yapılacağını bir dellal aracılığıyla reyaya ilan ettirip bu sayede haksızlığa uğrayanların teftişin başladığından haberdar edildikleri anlaşılmaktadır¹². Ayrıca ilgili birimde teftişin layıkıyla yapılabilmesi hususunda zaman zaman tımarlı sipahilerin askeri yardımına da ihtiyaç duyulmuştur. Karesi Sancağı'nda, Edremit eski kadısı tarafından yürütülen soruşturma için yeterli miktarda tımarlı sipahinin görevlendirilmesi hususunda Karesi Beyi'ne gönderilen hükümde dikkati çeken önemli bir husus da müfettişlerin *şükr ü şikâyetlerinin* Padişah nazarında makbul olduğundan hareketle sipahilerin görevlerini layıkıyla yapmaları ve

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988. s.128.

7 MD:3, hüküm no:65.

8 MD:3, hüküm no:453.

9 MD:6, hüküm no:34.

10 MD:85, hüküm no:204.

11 MD:85, hüküm no:102.

12 MD: 7, s. 301 hüküm no 858(14 Şaban 975/13 Şubat 1568)

yapmamaları halinde tımarlarının ellerinden alınacağı belirtilmiştir¹³.

Teftiş esnasında gerek duyulması halinde hâlihazırda hapisteye yatan şahısların mahkemeye çıkarılması için müfettişlerin izin istedikleri görülmektedir. Mehâyif teftişiyle görevlendirilen Malkara Kadısı, İpsala'da hapisteye bulunan bir şahsın hak talep eden taraflarla yüzleştirilmesi için Malkara'ya gönderilmesini talep etmiştir¹⁴.

Mehâyif teftişi esnasında davalı konumundaki devlet görevlilerinin kaçtıkları ve haklarındaki iddialar hususunda mahkemede hak talep edenlerle yüzleşmedikleri de görülmektedir. Saray Kadısı Seydi Mahmud, mehâyif teftişi için görevlendirildiği Hersek Sancağı'nın pare subaşlarının ve knezlerinin davet edildikleri halde teftiştan kaçtıklarını ve mahkemeye çıkmadıklarını bildirmiştir. Gönderilen hükümde kaçan görevlilerin yakalanarak davalarının görülmesi ve sicilleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir¹⁵.

Hakkında şikâyet olan ehl-i örf mensuplarının yapılacak teftişe engel oldukları durumlar da yaşanmıştır. Örneğin Yanya Sancakbeyi Ahmed Bey kendisi ve kethüdası hakkında yürütülen soruşturmayı şiddete başvurarak engellemeye çalışmıştır. Teftişin yapılacağını halka ilan eden dellal bundan nasibini almış ve Ahmed Bey dellalı yanına getirterek *benim marifetim olmadan niçin nida ettin* demek suretiyle dövmeye kalkmıştır. Tabi burada Ahmed Bey'in asıl muhatabı hak aramak için mahkemeye gelen reayadır. Mahkeme, Ahmed Bey'in kethüdası aleyhinde karar verdiğinde hak aramaya gelen reayanın kimine küfür edilmiş kimine değnek vurulmuştur. Divan-ı Hümayun'a akseden olaydan anlaşıldığı kadarıyla kethüdanın halktan haksız yere aldığı para miktarı 100.000 akçeyi geçmektedir¹⁶.

Mehâyif teftişi ile görevlendirilen şahısların teftişin neticesini bildiren defterleri Divan-ı Hümayun'a göndermeleri gerekmektedir¹⁷. Hali hazırda teftişin tamamlanmadığı durumlarda bile soruşturmanın hangi aşamada olduğu ile ilgili müfettişlerden bilgi istendiği de olmuştur. Örneğin Bosna ve Kilis sancaklarının teftişiyle görevlendirilen saray kadısına hitaben yazılan 7 C.Evvel 975(9 Kasım 1567) tarihli hükümde, teftişin hangi safhada olduğunun ne kadar yerin teftiş olunduğunun ne gibi zulümlerin sözü konusu edildiğinin ve daha teftişi yapılacak ne kadar yerin kaldığının bütün ayrıntılarıyla acil olarak bildirilmesi talep edilmiştir¹⁸.

Zulüm ve haksızlıkların giderilmesi için görevlendirilen mehâyif müfettişlerinin

13 MD: 6, s.65, hüküm no:138(10 Safer 972/17 Eylül 1564)

14 MD: 5, s. 56, hüküm no:128(20 Muharrem 973/17 Ağustos 1565)

15 MD:7, s.183, hüküm no:494(18 C.Ahir 975/20 Aralık 1567)

16 MD:7, s.301(14 Şaban 975/13 Şubat 1568).

17 Çorum kadısına ve Çorum Alaybeyine gönderilen hüküm için bkz. MD:14, s.696; Yenişehir kadısına ve dergâh-ı mualla çavuşuna gönderilen hüküm için bkz. MD:7, s.301 (14 Şaban 975/13 Şubat 1568); İ.HakkıUzunçarşılı, *a.g.e.*,s.128.

18 MD:7, s.172, 83.

görevlerini suiistimal ederek zulüm ve baskı yoluna saptıkları da görülmektedir. Örneğin Silistre Sancağı'nın mehâyif teftişi için görevlendirilen Süleyman Çavuş'un reyaya zulmettiği ve sancakbeyinin kethüdasını ve subaşılarını hapsedirdiği konusunda divana yapılan bir şikâyet neticesinde gereken araştırmaların yapılması ve çavuşun elinde olan teftiş emrinin alınarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir¹⁹. Resmi teftiş görevlilerinin suiistimallerinin yanında bazı kişiler de kendilerine müfettiş sıfatı vermek suretiyle reyaya çeşitli zulümlerde bulunmuşlardır²⁰.

Şam Vilâyeti mehâyif teftişi

Şam Sancağı 1535 yılında günümüzdeki güney Suriye'nin tamamını içine alan Lübnan'ın Baalbek ve Beyrut'la birlikte Ürdün'ün kuzeyinde bulunan İrdib'in bulunduğu bölgeyi kapsamaktaydı. Aynı tarihli tahrir defterinde Şam Livası'nda 44 nahiyeye, 5 şehir, 1.074 köy ve 2.000 mezraa bulunmaktadır²¹. Şam şehri 50.000 civarındaki nüfusuyla bölgenin en büyük idari ve ticari merkezi konumundaydı. 1535 yılında sancak dâhilinde şehir özelliğini barındıran yerlerden biri de 10.000'e yaklaşan nüfusuyla Baalbek'di²². XVI. yüzyıl ortasında Şam Beylerbeyliği Osmanlı idari yapısıyla iyice bütünleşmiş, yönetim biçimi oturmuş ve Şam kenti bölgesel ticaretin gelişmesiyle birlikte zenginleşmiştir²³.

Şam Vilayeti'nin eski beylerbeyi olan Sinan Paşa ve subaşılarının teftişi için görevlendirilen şahıs Samsunîzâde Ahmed Efendi'dir. Sicill-i Osmanî'deki bilgilerden Mehmed Efendi'nin oğlu olduğu anlaşılmaktadır. H.944'de(1536-37) Bursa Müderrisi²⁴ H.945'de(1538-39) ise İstanbul kadılığı görevlerini yerine getirmiştir. H.949'da(1542) İstanbul kadılığı görevinden azledilerek 100 akçe ile Sultan Müderrisi yapılmıştır. H.952'de(1545) Bayezid Müderrisi olmuştur. H.954'de(1547) günlük 400 akçe yevmiye ile Anadolu, Irak-ı Arab ve Acem müfettişliğine tayin olunmuştur. H.955'de(1548) Şam Valisi Hadım Sinan Paşa'nın zulümlerinin teftişi için görevlendirilmiştir. Samsunîzâde, bazı fesat ehlinin "açıkça yalan söyledi" demesi üzerine bu görevinden azledilerek emekli edilmiştir²⁵. Atâî bu görevden alınma olayını şöyle anlatmaktadır: Samsunîzâde,

19 MD:64, s. 387.

20 Mumcu, a.g.e., s.47.

21 401 Numaralı Şam Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (942/1535) I, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2011, s.10.

22 401 Numaralı Şam Livâsı.,s.12; Muhammed Adnan Bahit, *On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayeti*, Çeviren: Mehmet Akif Erdoğan, Er Yayınları, İstanbul 2017, s.35-82; Ş. Tufan Buzpınar, "Şam", *DİA*, C.38, s.315-320; AndreRaymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çeviren: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

23 Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Çeviren: Sema Bulutsuz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.13.

24 Mefail Hızlı, "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisin Vezâîfi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.8, C.8, Bursa 1999, s.111.

25 Nevîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik Fi Tekmileti'ş-Şakaik*, Neşre Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s.146.

Şam Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın teftişi için görevlendirilmiş ve bu görevi tamamlayarak teftiş defterini divana sunmuştur. Deftere bakıldığında Sinan Paşa'nın rüşvet olayına tesadüf olunmuş ardından Sinan Paşa'nın İstanbul'da bulunan destekçilerinin araya girmesiyle bunun *kizb-i sarih ve bühtan-ı kabih* olduğu ifade edilerek Padişah ikna edilmiş ve Samsunîzâde görevden alınmıştır²⁶. H.960'da(1553) yine Bayezid Müderrisi olmuştur. H.968'de(1560-61) fakirliği yüzünden Halep kadısı olmuş fakat 970'de(1562-63) bu görevden azlolunmuştur. Zilhicce 978'de(Nisan-Mayıs 1571) emekli olmuş ve vefat etmiştir. Kazaskerliğe çok hevesli olmasına rağmen bu göreve getirilmediği anlaşılan Samsunîzâde, Sicill-i Osmanî'de fâzıl, hâkim, keskin ve mağrur biri olarak tarif edilmiştir²⁷.

Samsunîzâde, Bayezid Müderrisi iken İstanbul'da bazı teftişlerde görevlendirilmiştir. 1 Zilhicce 951(13 Şubat 1545) tarihli bir hükümden anlaşıldığı üzere İstanbul'da bulunan mahbûslar zindanından kaçan şahıslarla ilgili teftiş yapması hususunda²⁸, 22 Muharrem 952(5 Nisan 1545) tarihli bir hükümden de İstanbul eski kadısı olarak İstanbul Subaşısı'nın zulümlerinin teftişi için bir çavuşla birlikte görevlendirilmiştir²⁹. 24 Muharrem 952(7 Nisan 1545) tarihli bir hükümden de *vufûr-ı diyânet ve emanetine i'timad olunduğundan* İstanbul için kasaplık vazifesini istemeyen Keçeci Hızır'ın durumunun tespit edilmesi Samsunîzâde'den istenmiştir³⁰.

Teftişe tutulan Sinan Paşa saray akağalarından olup harice çıkmış ve 952'de(1545) Şam Valisi olmuştur. H. 957'de(1550) vefat etmiştir. İnceleme kapsamındaki teftiş defterinde ismi Sinan Paşa şeklinde geçerken Atâî'nin Eserinde Hadım Sinan Paşa şeklinde geçmektedir³¹. 1892-93 tarihli Suriye Vilâyet salnamesinde, Sinan Paşa'nın H.953(M.1546) yılında atandığı Şam Valiliğini dört yıl süreyle yaptığı belirtilmiştir³². Matrakçı Nasuh'un Süleymanîmesi'nde 1549 yılında Sinan Paşa'nın Anadolu Beylerbeyiliğine tayin edildiği anlaşılmaktadır³³.

26 Nev'îzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri...*, s.146.

27 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.1, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.186-187; Sicill-i Osmanî'deki bilgiler ışığında Samsunîzâdenin iki oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Mehmed Efendi, müderris, İzmir, Kudüs, Medine ve yine Kudüs Mollası olup Receb 998'de(Mayıs 1590) azledilmiş olarak vefat etmiştir. Güzel ahlak sahibi olan Mehmed Efendi'nin Kudüs'de bazı hayratı vardır. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.III, s.1016; Diğer oğlu Mahmud Efendi müderris, Halep, Şam ve Mekke Kadısı olup sonra Budin Valisi Mustafa Paşa'yı teftişe memur olmuştur. Zilkade 983'de (Şubat 1576) vefat etmiştir. Namuslu olan Mahmud Efendi'nin Kasım Efendi isminde bir oğlu vardır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.III, s.920; Samsunîzâde ile ilgili olarak ayrıca bkz. Abdurrahman Atıl, "The Routetothe Top in the Ottoman İlimye Hierarchy of the Sixteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 72, no.3, 2009, s.499-512;

28 *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, Yayına Hazırlayan: Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002, s.171, 215.

29 *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952*, s.342.

30 *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952*, s.380-381.

31 Nev'îzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri...*, s.146.

32 *H.1309-1310 Tarihli Suriye Vilayeti Salnamesi*, s. 86.

33 Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, Elazığ 2003, s.364, not.108.

Şam Vilâyeti mehâyif teftişinin divana ne şekilde yansıdığı bilinmemektedir³⁴. Ya Şam şehrinin sakinleri haksızlığın giderilmesi talebiyle doğrudan divana başvurdu ya da yerel kadı aracılığıyla bu taleplerini iletiler. Ama açık olan bir şey var ki yerel mahkemede bu haksızlık çözüme kavuşturulamamıştır. Teftiş defterinde toplam 1.157 adet dava kaydı bulunmaktadır. Bunların 158 adedi Arapça tutulan sulh hükümleridir. Geriye kalan 999 adet belge Türkçe tutulmuştur. Kayıtlarda davacının ve davalının kimliği, yapılan zulmün konusu, haksız alınan para miktarı ve şahitlerin ifadesi verildikten sonra davalar neticelendirilmiştir. Sulh kayıtları dışında toplam 1.166 kişi hak aramak için teftiş mahkemesine başvurmuş, Sinan Paşa ve 26 farklı subaşı hakkındaki zulüm iddialarını dile getirmişlerdir.

Bazı belgelerde suç isnadının gerçekleştiği yer ve zaman da belirtilmiştir. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla en erken iki sene önceki haksızlıklar teftiş mahkemesine taşınmıştır. Örneğin Şufû'l-Beyaz nahiyesine bağlı bir köyde ikamet eden Vahabbin Beşar, Subaşı Büyük Sinan bin Abdullah'ın kendisinden kavga ettiği gerekçesiyle İbrahim isminde birinin evinde 29Safer 954(20 Nisan 1547) tarihinde haksız olarak 12 altın aldığını iddia etmiştir³⁵.

Teftişin süresi ve kapsadığı bölge

Şam Vilâyeti'ndeki mehâyif teftişinin kaydedildiği defterdeki belgelerin tamamının altında tarih verilmemiş yalnızca 18-133 aralığındaki hükümlerin altında tarih verilmiştir³⁶. Buradan anlaşıldığı üzere teftişin H. 956 yılının Safer sonu veya R.evvel başında(Mart 1549) başladığı tahmin edilmektedir. Teftiş mahkemesinin iş yükünün tespiti de zordur. Yukarıda belirtilen tarih aralığındaki 20 günlük zaman diliminde toplam 115 adet kayıt vardır. Buradan hareketle mahkemenin günlük iş yükünün 5-6 dava olabileceği düşünülmektedir. Toplam dava sayısı bu rakama bölündüğünde teftişin yine tahmini olarak 6,5 ay sürdüğü söylenebilir. Yalnız arşiv kataloğunda defterin tarihi 29 Zilhicce 956(18 Ocak 1550) olarak verilmiştir ki eğer bu tarihi teftişin bittiği tarih olarak kabul edecek olursak sürenin 9,5 ay olduğu söylenebilir.

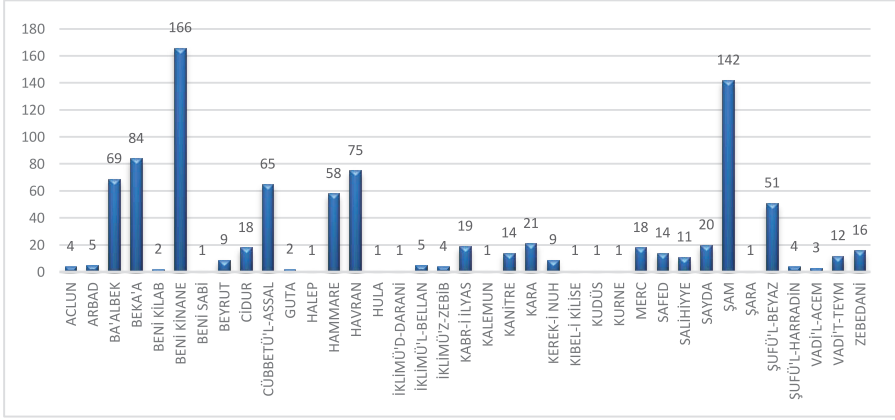
Şam Beylerbeyisinin subaşları tarafından haksızlığa uğratılanların mekânlarına bakıldığında %85'inin köy, % 12'sinin şehir ve %3'ünde göçebe hayatı yaşayanlar olduğu dikkat çekmektedir. Şehir hayatının görece daha düzenli ve kontrol edilebilir olması subaşları kırsal bölgelerde bir takım haksız uygulamalara itmiş olabilir. Haksızlığa

34 Başbakanlık Osmanlı Arşivinde teftişin yapıldığı tarihi kapsayan mühimme defteri bulunmamaktadır.

35 *TS.MA.d.*, 162, s.41b, Belge no:181; Diğer tarih verilen belgeler için bkz. *TS.MA.d.*, 162, s.40b/175; *TS.MA.d.*, 162, s.41b/182 ; *TS.MA.d.*, 162, s.42a/184.

36 18 Nolu hükmün tarihi Evail-i R. Evvel 956 (30 Mart-8 Nisan1549), 133 nolu hükmün tarihi Evasıt-ı R. Evvel 956'dır.(9-18 Nisan1549). Bu belge arahklarının dışında defterdeki hükümlerin altına tarih yazılmamıştır. Bkz. *TS.MA.d.*, 162, s.11a-33b.

uğrayanların ikamet ettikleri idari birimlere göre dağılımına bakıldığında ilk sırada Taberiye Gölü'nün güneyinde bulunan ve 1535 yılı itibariyle bünyesinde barındırdığı 49 köy ve 23 mezrayla Beni Kinane nahiyesi yer almaktadır³⁷. İkinci sırada Şam merkez ve ona bağlı köyler gelmektedir.(Bkz. *Grafik 1, Ekler-Harita 1*)

Grafik 1: Teftiş mahkemesine başvuranların mekânsal olarak dağılımı.

Teftişe tabi tutulanlar

Sinan Paşa'nın doğrudan hedef alındığı dava sayısı 16'dır³⁸. Bu davalardan anlaşıldığı üzere Sinan Paşa'nın haksız yere edindiği kazanç toplam 50.562 akçe, 4.177 sikke altındır. Ayrıca haksız yere 80 çuval buğday, 30 çuval arpa, beş deve, 1 katır ve üç acem kuşağı ile iki nafe³⁹ misk alınmıştır. Sinan Paşa bu davaların tamamına vekili Ali bin Karagöz aracılığıyla katılmıştır. Hakkındaki iddialardan ilki H. 952-954(1545-1547) yılları arasındaki üç yıllık zaman diliminde *Merc-i Sultan* denilen hassa çayırın otunu atlarına yedirdiği ve defterde kayıtlı-her seneye 10.000 akçe ki- toplam 30.000 akçeyi vermediği ile ilgilidir. Davacı konumunda bulunan Şam Hassa Harç Emni Halil Bin Şahin bu miktarın 20.000 akçesinin kendilerine 10.000 akçesinin de ifraz eminine teslim edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sinan Paşa'nın vekili olan Ali bin Karagöz, Paşa hakkındaki bu iddiayı kabul etmiş ve paranın ödenmesine hükümlenmiştir⁴⁰. Baalbek, Kerek-i Nuh nahiyelerinin eski İfrâz-ı Cedit Emni olan Bali Bey de hakkını talep etmek

37 401 Numaralı *Şam Livâsı*., s.28.

38 *TS.MA.d.*,162, Belge no: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 16, 423, 439, 449, 794, 822.(5 ile 423 nolu hükümler birbirinin aynıdır.)

39 "Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku." Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s. 796.

40 *TS.MA.d.*,162, s.3a/1.

için teftiş mahkemesine başvurmuştur. Bali Bey'in iddiasına göre 1 Muharrem 952(15 Mart 1545)tarihinden itibaren üç yıl uhdesinde bulunan yerlerin mahsulünden 80 çuval buğday, 30 çuval arpa ve 20.562 akçe Sinan Paşa'nın elindedir. Bali Bey mevzu bahis nakid ve mahsulün Sinan Paşa'dan alınarak kendisine verilmesini talep etmiştir. Sinan Paşa'nın vekili olan Ali Bin Karagöz mahkemede iddiayı kabul etmiş fakat bahsedilen parayı vermeye kudretlerinin olmadığını açıkça dile getirmiştir. Sinan Paşa'dan da durum sorulduğunda o da hali hazırda satacak ve verecek akçelerinin olmadığını net bir şekilde ifade etmiştir⁴¹.

Şam Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın toplam 26 farklı subaşı teftiş kapsamında mahkemede yargılanmıştır. Subaşılardan açılan davaların içeriğini üzerinden zaman geçmiş olmasından ötürü nasıl hatırladıkları da net değildir. Örneğin Subaşı Büyük Sinan bin Abdullah hakkında 139 dava açılmıştır. Hatta subaşı söz konusu davaların 37'sine vekili aracılığıyla katılmıştır. Teftiş kapsamındaki subaşılardan açılan davaların %93'ünü reddetmişlerdir.

Teftiş mahkemesine başvuranların ispat aracı olarak şahitlik mekanizmasını kullandıkları ve yer yer de birtakım resmi belgeleri mahkemeye ibraz ettikleri görülmektedir. Sinan Paşa'nın subaşılardan lehine şahitlik yapılan tek kayıt bulunmaktadır. O da hakkında 19 şikâyetin bulunduğu Subaşı Abdi Bin Abdullah'tır. Şahitler 40 altının alındığı bir küfür davasında 4 altına sulh yapıldığını iddia eden subaşı lehine şahitlik yapmışlardır⁴².

Teftiş konu olan olaylar

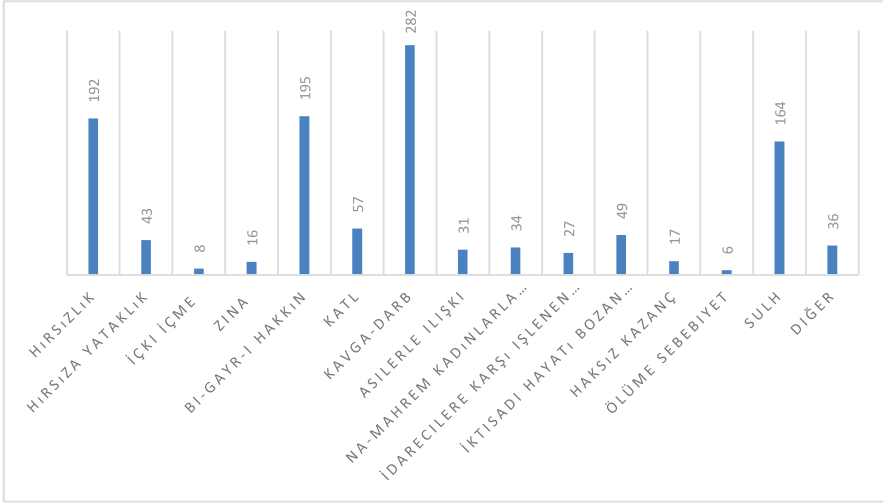
Teftiş mahkemesine başvuran reayanın haksızlığa uğradıklarını iddia ettikleri konuların dağılımına bakıldığında her çeşit suç tipinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde ilk sırada kavga ve darb iddiaları gelmektedir. İkinci sırada niteliği belli olmayan haksızlıkla, haksız yere anlamında sadece *bi gayr-i hakkın* olarak belirtilen suçlar, üçüncü sırada da hırsızlık suçlamaları bulunmaktadır. Zina ve içki içme suçu gibi ispatı ve isnat etmesi daha zor suç tiplerinin oranının düşük olduğu görülmektedir. (Bkz. Grafik 2)

Subaşılardan suç isnat etmek yoluyla elde ettikleri maddi kazancın yanı sıra çok yaygın olmamakla birlikte daha özel bir takım isteklerini de reayaya dayattıkları ve elde edemeyince para cezası aldıklarına dair örnekler de vardır. Beka'a Nahiyesine bağlı bir köyden Abdülkadir bin Ömer, Subaşı Büyük Sinan bin Abdullah'ın kendisinden oğlak istediğini ve kendisi bu isteği kabul etmeyince Subaşının kendisinden 500 Osmanî

41 TS.MA.d., 162, s.3b-4a/3.

42 TS.MA.d., 162, s.176b/1029.

akçe aldığını iddia etmiştir⁴³. Baalbek Nahiyesine bağlı Talyatü’ş-Şarki isimli köyden Zeyneddin bin Azimet, Subaşı Gazanfer bin Abdullah’ın köye geldiğinde kendisine ziyafet verilmediği için üç gün hapse atıldığını ve 45 altınının alındığını ifade etmiştir⁴⁴. Halkla çok iç içe olan subaşılardan bu türden isteklerinin nitelik olarak az olmasının nedenini, suç isnat etmek yoluyla zaten yeteri kadar maddi kazanç elde etmiş olmalarında aramak gerekir. Bir takım tayin ve atamalarda da rüşvet alındığı görülmektedir. Şam’ın Kıptiyan Mahallesi kethüda olarak tayin edilen şahıstan 10 sikke altın alınmış ve birkaç gün geçtikten sonra görevden alınmıştır⁴⁵. Bölgede bulunan asi Araplarla her türlü ilişkinin yasak olduğu gerekçesiyle suç isnadında bulunduğu da görülmektedir. Bu kişilerle alışveriş yaptıkları, evlerinde misafir ettikleri gerekçesiyle paraları alınan şahıslar teftiş mahkemesine başvurmuşlar ve suçsuzluklarını şahitler aracılığıyla ispat etmişlerdir⁴⁶.

Grafik 2: Reayaya isnat edilen suçların konu itibariyle dağılımı.

Teftiş süresince mahkemeye başvuranların tamamına yakın bir kısmını erkeklerin oluşturduğu görülmektedir⁴⁷. Kadınların yaptıkları başvuruların önemli bir kısmında haksızlık konusu özellikle olarak belirtilmemiş sadece *bi-gayr-i hakkın* şeklinde verilmiştir. Mahkemeye başvuranların tamamına yakın kısmını Şam şehrinde ikamet eden kadınlar oluşturmaktadır.

43 *TS.MA., d., 162, s.52a/240.*

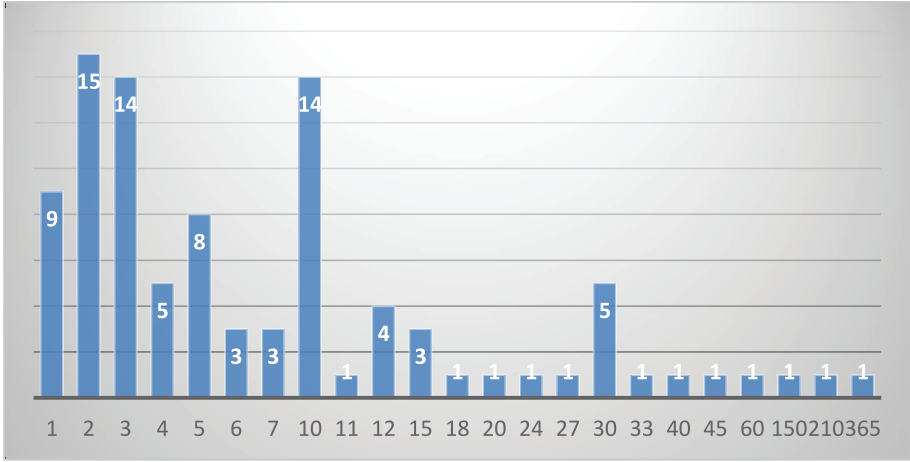
44 *TS.MA., d., 162, s.193b/119.*

45 *TS.MA., d., 162, s.17a/41(5 R. Evvel 956/3 Nisan 1549)*

46 Dava örnekleri için bkz. *TS.MA., d., 162, s.57a/262, s.122b/673, s.147b/830.*

47 Mahkemeye başvuranların 981’i erkek, 16’sı kadındır.

Sinan Paşa'nın subaşıları haksız yere suç isnat ettikleri şahıslardan para cezası aldıkları gibi bir kısmını da değişik sürelerle hapse atmışlardır. Bir günden bir yıla kadar çeşitli sürelerle hapiste kalanlar vardır.(Bkz. *Grafik 3*)Safed Nahiyesine tabi Dmaşkiye adlı köyden Abdullah bin Hasan, Subaşı Akra Sinan bin Abdullah tarafından hırsızlık suçlamasıyla bir yıl hapiste tutulmuş ve çıktığında 50 altın para cezası alınmıştır⁴⁸. Yine bizzat Sinan Paşa'nın adının geçtiği bir davada iki şahıs cinayet töhmetiyle yedi ay hapiste tutulduklarını ve hapisten çıktıklarında kendilerinden 300 sikke altın para cezası alındığını hatta altınların bizatihi Sinan Paşa'nın kendisine verildiğini şahitler aracılığıyla ispat etmişlerdir⁴⁹. Subaşılardan para cezalarının yanında bazı kişileri de zincire ve kazığa vurdukları ayrıca kırbaç vurdukları ve dayak attıkları da görülmektedir⁵⁰.

Grafik 3: Hapis Süresi ve hapis yatan kişi sayısı(Gün olarak)

Mahkemeye başvuranların dini dağılımlarına bakıldığında gayrimüslim oranının oldukça düşük olduğu ve toplam 28 kişinin başvurduğu görülmektedir. Başvuran gayrimüslimlerin önemli bir kısmı köyde ikamet etmektedir. 1535 tarihinde Şam Livasında gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu yerleşim yerleri Şam merkez, Cübbetü'l-Assal, Kara, Baalbek, Kerek-i Nuh, Şufü'l-Beyaz, Hammare, Zebedani,

48 *TS.MA., d. 162, s.161a/918.*

49 *TS.,MA., d. 162, s.4b/5.*

50 Zincire vurma davasıyla ilgili olarak bkz. *TS.MA.d., 162, s.41b/182, TS.MA.d., 162, 43a/188*; Hırsızlık töhmetiyle bir kazığa vurma davasıyla ilgili olarak bkz. *TS.MA.d., 162, s.82b/412*; Haramilik töhmetiyle 700 kırbaç vurulduğu dava için bkz. *TS.MA.d., 162, s.102a/537*; Bağdan yaprak koparıldığı töhmetiyle 33 gün hapis ve her gün dayak atılan dava ile ilgili olarak bkz. *TS.MA.d., 162, s.134a/748.*

Cebel-i Kisrevaneyn ve'l-harradin, Beyrut, Beni-Kilab, Beni-el-Aser, Beni Usbe, Beni Muklid, ve Beni Abdullah'tır. Buralarda toplam 4.785 Hıristiyan hane, 617 Hıristiyan mücerred ve 661 Yahudi ve Samiri hane ve 16 Yahudi ve Samirimücerred⁵⁶ köyde Müslümanlarla 28 köyde yalnız yaşamaktadırlar⁵¹. Bu yoğunluğa rağmen Sinan Paşa ve subaşlarının zulümlerinin Şam Livası'ndaki gayr-i müslim unsurları fazla etkilemediği dikkat çekmektedir. (Bkz. Tablo 1)

Mekânı	Dava Sayısı
<i>Beka'a</i>	2
<i>Cübbetü'l-assal</i>	5
<i>Hammare</i>	4
<i>Havran</i>	2
<i>Kara</i>	3
<i>Şam</i>	8
<i>Şufü'l-beyaz</i>	1
<i>Zebedani</i>	3
<i>Toplam</i>	28

Tablo 1: Mahkemeyi kullanan gayrimüslimlerin ikamet ettikleri yer ve dava sayısı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda reyanın işlediği çeşitli suçlara verilen para cezaları bir anlamda başta hükümdar olmak üzere kamu düzenini sağlamakla yükümlü olanların mal varlıklarını ve geçim kaynaklarını oluşturmaktaydı. Becceria'nın ifadesiyle *kamu güvenliğine karşı işlenen cürümler; şatafatın, gösterişin, zenginliğin konusu idiler*⁵². Suçlulardan alınan para cezası zaman zaman bu görev alanında bulunan askeri sınıf mensuplarının reyaya baskı ve zulüm yapmasının önünü açmıştır. Reayaya yapılan zulüm neticesinde alınan paralar ya merkezin emri üzerine ya da teftiş neticesinde mahkeme görüldükten sonra iade edilir. Her iki durumda da haksız olarak alınan para ve malın değerinin belli olması gerekmektedir⁵³. Şam Vilayeti mehâyif teftişi neticesinde reyadan haksız yere toplam 20.664 altın sikke ve 53.647 para alınmıştır. Subaşların haksız yere aldıkları ve teftiş mahkemesinin karara bağlayarak subaşların ödemesine hükmettiği para miktarlarının bir kısmı nakdi olarak sulh yoluyla bir kısmı da buğday olarak taraflara ödenmiştir. Ama haksız yere alınan paranın tamamının hak sahiplerine ödendiği tespit edilememiştir.

51 401 Numaralı Şam Livâsı.,s.26.

52 CesareBeccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çeviren: Sami Selçuk, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 95.

53 Mumcu, *a.g.e.*, s.33.

Sonuç

Şam Vilayeti'nde Beylerbeyi Sinan Paşa ve subaşlarının görev yaptıkları dönem içerisinde reayadan suç isnat etmek yoluyla edindikleri maddi kazancın tespitine yönelik Samsunîzâde Ahmed Efendi tarafından yürütülen teftiş kapsamında mahkemeye toplam 1.166 kişi başvurmuş ve 1.157 dava görülmüştür. Reayadan alınan yüklü miktarda para yanında hapse atma, zincire vurma gibi bedensel cezalar da verilmiştir. Bölgede bulunan gayr-i müslim unsurların subaşların zulümlerinden etkilenmedikleri ortaya çıkmıştır. Yine kadınların da haksızlığa fazla uğramadığı veya uğramış olsalar da teftiş mahkemesine toplum içindeki konumlarının zedelenmemesi adına bunu taşımadıkları söylenebilir. Teftiş mahkemesine başvuranların önemi bir kısmının hayat tarzı olarak kırsal yaşamda ikamet edenler oluşturmaktadır. Merkezden uzaklaştıkça kontrolün görece azaldığı gerçeği, en fazla haksızlığa maruz kalanların ikamet ettiği yer olan Beni Kinane'nin Şam merkeze uzak bir konumda bulunmasından anlaşılmaktadır.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

TS.MA.d., 162(29 Z 956)

BOA., MD: 3,5,6,7,14,64,85.

2-Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Özet-transkripsiyon ve indeks*.-Ankara 1996.-2 c. (XXIX, 434; V, 433 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 33. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; IV)

12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Tıpkıbasım*.-Ankara 1996.-646 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 33. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; IV)

3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Özet ve transkripsiyon*.-Ankara 1993.-LIX, 816 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; 1)

3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Tıpkıbasım*.-Ankara 1993.-570 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; 1)

401 *Numaralı Şam Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri(942/1535) I*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2011.

5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve indeks*.-Ankara 1994.-XLIX, 449 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; II)

5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Tıpkıbasım*.-Ankara 1994.-704 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; II)

6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet-transkripsiyon ve indeks*.-Ankara 1995.-2 c. (XXI, 449; V, 490 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 28. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; III)

6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Tıpkıbasım*.-Ankara 1995.-673 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 28. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; III)

7 *Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) Özet-Transkripsiyon-İndeks I*.-Ankara 1998.-LIII, 569 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire

Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) Tıpkıbasım I, II.-Ankara 1997.-II cilt 1016 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)

7 numaralı mühimme defteri (975-976/1567-1569), Özet transkripsiyon-indeks III. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1999. - 3. c. (VII, 412 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, Yayına Hazırlayan: Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002.

3-Araştırma ve İnceleme Eserler

Atçıl, Abdurrahman, “The Routetothe Top in the Ottoman İlmîye Hierarchy of the Sixteenth Century”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 72, no.3, 2009, s.489-512.

Beccaria, Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çeviren: Sami Selçuk, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Buzpınar, Ş. Tufan, “Şam”, *DİA.*, C.38, s.315-320.

Coşkun, Burak- Hamza Günaydın, “Ombudsmanlığın Kökeni meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Yıl:2, S.3, Temmuz-Aralık 2015, Ankara 2015, s.9-60.

Çakar, Enver, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, Elazığ 2003, s.351-374.

Hızlı, Mefail, “Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisîn Vezâifi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.8, C.8, Bursa 1999, s.97-133.

İnalçık, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayınevi, İstanbul 2000.

İpşirli, Mehmet, “Arzuhal”, *DİA.*, C.3, s.447-448; Mehmet İpşirli, “Mahzar”, *DİA.*, C.27, s. 398-401.

İpşirli, Mehmet, “Cuma Selamlığı”, *DİA.*, C.8, s.90-92.

Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî, C.1-5, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

Nev'îzâdeAtâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik Fi Tekmileti's-Şakaik*, Neşre Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Raymond, Andre, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çeviren:Ali Berktay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Singer, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Çeviren:Sema Bulutsuz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Taş, Hülya, "Osmanlıda Şikayet Hakkı'nın Kullanımı Üzerine Düşünceler", *Memleket Siyaset Yönetim*, C.2, S.3, Ankara 2007, s.186-204.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, TTK Yayınları, Ankara, 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988.

4-Elektronik Kaynaklar

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b119m.htm> (Erişim Tarihi:04.04.2019)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b120m.htm>.(Erişim Tarihi:04.04.2019)

Ekler

Tablo 1: Subaşılar tarafından isnat edilen suçların konu itibariyle dağılımı.

Konu	Dava Sayısı
AĞAÇ KESME	2
ALET-İ HARPLE SALDIRMA	1
AMCAKIZININ YOLUNA VARMA	1
ARABA ESBAB SATMA	1
ASİ ARABA BUĞDAY SATMA	1
ASİ ARABA ÇOBANLIK VERİP SAKLAMA	1
ASİ ARABA DEVE SATMA	1
ASİ ARABA KEFİLLİK	1
ASİ ARABA TAAM VERME	1
ASİ ARABA YATAKLIK	3
ASİ ARABA YAY SATMA	2
ASİ ARABA YEMEK VERMEK	2
ASİ ARAP KIZI BULUNDURMA	1
ASİ ARAPLA ALIŞVERİŞ	1
ASİ ARAPTAN DEVE ALMA	3
ASİ ARAPTAN EŞYA SATIN ALMA	1
ASİ ARAPTAN HANÇER ALMA	1
ASİ FELLAHLARI EVİNE ALMA	2
ASİ YATAĞI	2
ASİLERE YANDAŞLIK	1
ASİLERE YEMEK VERME	1
ASİLİK	4
ASİYE BUĞDAY SATMA	1
ATIN NOHUT TARLASINA GİRMESİ	1
AVRAT EVİNE GİRME	1
AVRAT EVİNE İNME	3
AVRAT TUTMA	1
AVRATA DOLAŞMA	1
AVRATA İNME	2
AVRATA YAPIŞMA	4

AVRETİN EVİNE İNME	2
BAĞDAN YAPRAK KOPARMA	1
BIÇAK ÇEKME	5
Bİ-GAYR-İ HAKKIN	195
CENK ETME	1
CERAYİM	4
CİNAYET	19
CİNAYET VE HABER VERMEDEN SULH	1
ÇALINTI MAL ALMA	1
ÇALINTI MAL BULUNDURMA	7
ÇALINTI MAL SATIN ALMA	1
ÇALINTI MAL SATMA	1
ÇEKİŞMEK	16
ÇOCUK DÜŞÜRME	3
DARB	12
DİYET	1
DÖĞÜŞMEK	59
DUT AĞACI KESMEK	1
EKİN YEDİRME	2
EKİNE DEVE SALMAK	1
EŞEĞİN EKİNE GİRMESİ	1
EVDE İÇKİ BULUNDURMA	1
EVE ASİ ARAP GELMESİ	1
EVE ASİ ŞAHİS GELMESİ	1
EVE GİRME-DARB	1
EVE GİRME-KAVGA	1
EVE İNME	9
EVE NA-MAHREM AVRET GETİRME	1
EYERLİ ATA BİNMEK	1
GAYRİMÜSLİME MÜSLÜMAN KADIN NİKÂH ETME	1
GÖZ ÇIKARMA	1
HAKK-I KUDŪM	2
HAKK-I MERA	1
HAKSIZ KAZANÇ	16

HAMİLE KADINI KORKUTMAK SURETİYLE ÇOCUK DÜŞMESİ	1
HANÇER ÇEKME	22
HANÇER GETİRME	1
HANÇER VURMA	1
HARAMİ ŞERİKİ	3
HARAMİ VE HIRSIZ YATAKLIĞI	1
HARAMİ YAKALAYIP SALIVERMEK	1
HARAMİ YATAĞI	5
HARAMİLİK	9
HARAMİYE YATAKLIK	1
HARAMİYİ BULAMAMA	1
HARAMİYİ EVE ALMA	1
HARMAN MÜHRÜ BOZMA	1
HARMAN YAKMA	2
HARMANDAN BUĞDAY GİZLEME	1
HARMANDAN DARI GİZLEME	1
HARAMİ BULUP SUBAŞIYA GETİRMEME	1
HAYVAN KATLI	1
HAYVANIN EKİNE GİRMESİ	1
HELVALIK	1
HIRSIZ ŞERİKİ	2
HIRSIZ TUTMA	1
HIRSIZ VE HARAMİ YATAĞI	1
HIRSIZ YATAĞI	6
HIRSIZ YOLDAŞLIĞI	1
HIRSIZA KEFİLLİK	2
HIRSIZA YATAKLIK	1
HIRSIZDAN MAL ALMA	1
HIRSIZI BİLDİRMEME	3
HIRSIZI BULAMAMA	2
HIRSIZI EVİNDE YATIRMA	1
HIRSIZI GİZLEME	1
HIRSIZLIK	163
İCARESİZ SU DEĞİRMENİ	1

İÇKİ İÇME	4
İÇKİ İÇME-NA-MAHREM AVRATLA MECLİS	1
İDDETİ TAMAM OLMADAN NİKÂH	1
İDDETİ TAMAM OLMAYAN KADIN ALMA	1
İZİNSİZ BAĞ ÇUBUĞU KESME	1
İZİNSİZ BUĞDAY HARMANI BOZMA	1
İZİNSİZ TEREKE ÇEKMEK	1
KAÇAK AVRAT BARINDIRMA	1
KAÇAN KÖY REİSLERİNİN YERİNİ SÖYLEMEME	1
KADI DAVETİNE UYMAMA	1
KADI MÜHRÜNÜ BOZMA	1
KADIYA HAKSIZ YERE ŞİKÂYET	1
KAFİLE BASMA	1
KALP SİKKE	4
KATL	36
KATL OLAYINDA İZİNSİZ SULH	1
KATL TÖHMETİNİ İSPATLAYAMAMA	1
KAVGA	88
KAVGA EDEN ŞAHISLARI BULAMAMA	2
KEÇİ SAKLAMA(VERGİ VERMEMEK İÇİN)	1
KEÇİ SAKLAMAK(VERGİ VERMEMEK İÇİN)	2
KEFİL OLDUĞU ŞAHSI İHZAR EDEMEME	3
KEFİLLEME	3
KETHÜDA TAYİNİ	2
KETHÜDALIK VERME	1
KILIÇ ÇEKME	1
KILIÇ İLE VURMA	1
KIZ ÇEKME	4
KÖY AHALİSİNDEN BEDELSİZ YAĞ ALMA	1
KÖYDEN GEÇEN ASİYİ YAKALAMAMA	1
KÖYE ASİ ARAP GELMESİ	1
KÖYE ASİ FELLAH GELMESİ	1
KÜFÜR	3
LİVATA	2

MAL BULMA	6
MERA HAKKI	1
MİRİ GELİRİ ZABT	2
MÜBAŞİRLE ÇEKİŞME	2
MÜD BÜYÜKLÜĞÜ	1
MÜHÜR BOZMA	2
MÜSLÜMAN AVRATA NİKÂH	1
MÜZEVVİRLİK	1
NA-MAHREM AVRAT YOLUNA İNME	1
NA-MAHREM AVRATA VARMA	3
NA-MAHREM AVRATLA ŞEHRE GELME	1
NA-MAHREM AVRATLARLA SOHBET	1
NA-MAHREM AVRETLE MUSAHABET	2
NA-MAHREM EVİNE GİRİP ÇIKMA	2
NA-MAHREM İLE GÖRÜNME	1
NA-MAHREME VARMA	4
NA-MAHREMİ EVE GETİRME	1
NİKÂH AKÇESİ	1
OĞLANA YAPIŞMA	1
OT YAKMA	1
ÖLÜ HAYVAN	1
ÖLÜME SEBEBİYET	1
PAŞANIN MAHSULÜNÜ YEDİRME	1
PAŞAYA ŞİKÂYET	1
PEZEVENKLİK	1
RESM-İ DUHAN	1
RESM-İ NİKÂH	3
SAHTE HÜCCET	1
SARHOŞLUK	1
SATILAN MALI ZORLA GERİ ALMA	1
SAVAŞMAK	66
SEFER KETHÜDASINI BEKLEMEME	1
SİĞİRİN EKİNE GİRMESİ	1
SUBAŞI ADAMINI TAŞLAMA	1

SUBAŞININ OĞLAK TALEBİNİ REDDETME	1
SUBAŞIYA DANIŞMADAN NİKÂH	1
SUBAŞIYA ZİYAFET VERMEME	1
SUÇLU ŞAHSI BULAMAMA	3
SULH	6
SULH(ARAPÇA)	158
ŞAHİTLİKTE KAVINMA	2
ŞARAP İÇME	1
ŞARAP İÇME-KAVGA	1
TALAK VERME	1
TALEP EDİLEN ŞAHSI BULAMAMA	1
TANDIRA DÜŞME	1
TEREKE GİZLEME	2
TIMARA TERAKKİ SÖZÜNÜ TUTMAMA	1
USULSÜZ TEREKE	1
YAĞ BAHASI	1
YALAN YERE TALAKA YEMİN ETMEK	1
YALANCI ŞAHİTLİK	1
YARALAMA	1
YARAMAZLIK	1
YENİÇERİ VURMA	1
YOL KESME	1
ZEHİRLEME	1
ZİNA	16
Genel Toplam	1157

Tablo 2: 16. Yüzyılda bazı mehâyif müfettişleri ve teftiş bölgeleri

Teftiş Görevlileri	Görevi	Teftiş bölgesi
<i>Bursa Beyi</i>	<i>Bey</i>	<i>Kütahya ve Karahisar</i>
<i>Müteferrika /Yanbolu Kadısı</i>	<i>Müteferrika/Kadı</i>	<i>Eskihisar/Zağra Yenicesi/Kızılağaç/ Yanbolu</i>
<i>Çirmen Sancakbeyi/Zağra Eski Kadısı</i>	<i>Bey/sabık kadı</i>	<i>Çirmen Sancağı</i>
<i>Edremit/Midilli/Molova Kaduları</i>	<i>Kadı</i>	<i>Midilli/Molova</i>
<i>Saray Kadısı</i>	<i>Kadı</i>	<i>Bosna/Kilis Sancakları</i>
<i>Angelikasrı Kadısı/Çavuş</i>	<i>Kadı/Çavuş</i>	<i>Angelikasrı</i>
<i>Narda Kadısı</i>	<i>Kadı</i>	<i>Mora Sancağı</i>
<i>Çorum beyi/Çorum eski ve yeni kaduları</i>	<i>Bey/kadı</i>	<i>Rum Vilayeti</i>
<i>Beşehri Beyi/Seydişehir Kadısı</i>	<i>Bey/Kadı</i>	<i>Karaman</i>
<i>Timurhisar kadısı/çavuş</i>	<i>Kadı/çavuş</i>	<i>Selanik Sancağı/Florina/manastır/ Fere/Demirhisar/Siroz/Zihne/Nevre-kop/Yenice-i Karasu/Gümülcine/İpsala Kazaları</i>
<i>Selanik Beyi/Çavuş</i>	<i>Bey/çavuş</i>	<i>Rumeli/Dubniçe ve Radomir kadılk-ları</i>
<i>Canik sancağı Eski Beyi</i>	<i>Bey</i>	<i>Beüpazarı/Mihalıçcık/Seferihisar Kazaları</i>
<i>Gümülcine kazası eski kadısı/Çavuş</i>	<i>Kadı/Çavuş</i>	<i>Fere ve İpsala Kazaları</i>
<i>Erzurum eski Beylerbeyi/Karahisar-ı sahib eski beyi</i>	<i>Beylerbeyi/bey</i>	<i>Rumeli</i>
<i>Dergah-ı Ali Çavuşları</i>	<i>Çavuş</i>	<i>Mora, İnebatı, Eğriboz Sancakları</i>
<i>Müderriş/Dergah-ı Ali çavuşu</i>	<i>İstanbul müderriş(i bilfiil)</i>	<i>Ağrıboz ve havalisi</i>
<i>Silahtarlar Kethüdası</i>		<i>Rumeli</i>
<i>Hüdavendigar Beyi/Kütahya Kadısı</i>	<i>Bey/Kadı</i>	<i>Kütahya ve karahisar-ı sahib Sancak-ları</i>
<i>Draç Kadısı/müteferrika</i>	<i>Kadı/müteferrika</i>	<i>Vize ve Kırkkilise Sancakları</i>
<i>Karacaşehir Kadısı/Çavuş</i>	<i>Kadı/çavuş</i>	<i>Anadolu(17 kadılık)</i>
<i>Silistre Beyi/Aydos kadısı</i>	<i>Bey/Kadı</i>	<i>Ahyolu-Aydos-karinabad-Yanbolu-Ru-si Kasrı</i>
<i>Draç Kadısı/müteferrika</i>	<i>Kadı/Müteferrika</i>	<i>İstanbul ve civarı</i>
<i>Niğbolu sancakbeyi/toprak kadıları</i>	<i>Bey/Kadı</i>	<i>Edirne kapıdan Niğbolu'ya kadar</i>
<i>Çavuş</i>	<i>Çavuş</i>	<i>Silistre</i>
<i>Narda kadısı/çavuş</i>		<i>Yanya</i>

Tablo 3: Teftişe tabi tutulanların isimleri, görev alanları ve haklarında açılan dava sayısı.

<i>Subaşılar</i>	<i>Davaların getiği Bölge/Subaşı-ların görev yeri</i>	<i>H a k k ı n d a açılan dava sayısı</i>	<i>Vekil aracılığıyla katıldığı dava sayısı</i>
<i>Abdi Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a-Beni Kinane-Cidur-Cübbetü'l-Assal-Havran-kara</i>	26	1
<i>Abdullah Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a</i>	1	
<i>Akra Sinan Bin Abdullah</i>	<i>Ba'albek-Beka'a-Cidur-Cübbetü'l-assal-Havran-İklimü'd-Darani-Kara-Kerek-i Nuh-Safed-Şam</i>	44	
<i>Ali Bin Abdullah</i>	<i>Beni Kilab-Cidur-Havran</i>	7	
<i>Ali Bin Karagöz</i>	<i>Şam</i>	1	
<i>Ayas Bin Abdullah</i>	<i>Cübbetü'l-Assal-Kalemun-Kara-Şam-Zebedani</i>	33	
<i>Büyük Ferhad Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a-Beni Kinane-Havran-Kanitre-Salihinyye-Şam</i>	9	
<i>Büyük Sinan Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a-Beni Kilab-Beyrut-Cidur-Hammare-havran-Kabr-i İlyas-Kerek-i Nuh-safed-Sayda-Şam-Şufü'l-Beyaz-Şufü'l-Harradin-Vadi'l-Teym</i>	139	37
<i>Davud Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a-Cidur-Cübbetü'l-Assal-havran-İklimü'z-Zebib-Kanitre-Safed-Salihinyye-Şam</i>	46	
<i>Ferhad Bin Abdullah</i>	<i>Beka'a-Beni Kinane-Beni Sabi-Beyrut-Cidur-Havran-Hulla-İklimü'z-zebib-Kanitre-Salihinyye-Sayda-Şam-Zebedani</i>	30	
<i>Gazanfer Bin Abdullah</i>	<i>B a ' a l b e k - B e k a ' a - B e n i Kinane-Beyrut-Hammare - H a v r a n - K a b r - i İlyas-Kerek-i Nuh-Kurne-safed-Şam-Şufü'l-Beyaz-Şufü'l-Harradin</i>	123	54
<i>Hüdaverdi Bin Abdullah</i>	<i>Arbad-Ba'albek-Beni Kinane-Cidur-Cübbetü'l-Assal-Guta-Havran-Kara-Merc- Merc-i Şimali-Salihinyye-Şam-Vadi'l-Acem-Zebedani</i>	116	
<i>Hüseyin Bin Abdullah</i>	<i>Aclun-Arbed-Beni Kinane-Cidur-Havran-İklimü'l-Bellan-Salihinyye-Şam-Zebedani.</i>	90	

<i>Hüsrev Bin Abdullah</i>	<i>Ba'albek-Kerek-i Nuh-Zebedani.</i>	13	
<i>İbrahim Bin Abdullah</i>	<i>Ba'albek-Kanitre-Sekik-Şam-Şara</i>	9	
<i>KapucuFerhad Bin Abdullah</i>	<i>Beyrut-Şam</i>	2	
<i>Kara Ferhad Bin Abdullah</i>	<i>Şam</i>	1	
<i>Küçük Ferhad Bin Abdullah</i>	<i>Beni Kinane-Merc-Vadi'l-Acem.</i>	5	
<i>Küçük Sinan Bin Abdullah</i>	<i>Ba'albek-Beka'a-Beyrut-Hammare-Kabr-i İlyas-Kara-Kibel-i Kilise-Safed-Sayda-Şam-Şufü'l-Beyaz-Vadi't-Teym</i>	88	2
<i>Küçük Yusuf Bin Abdullah</i>	<i>Safed.</i>	1	
<i>Pervane Bin Abdullah</i>	<i>Aclun-Arbed-Beni Kinane-Cidur-Havran-İklimü'l-Bellan-Salihyye-Sayda-Vadi'l-Acem-Zebedani.</i>	39	
<i>Sancaktar Ferhad Bin Abdullah</i>	<i>Beyrut-Cidur-Guta-Havran-İklimü'l-Bellan-İklimü'z-Zebib-Kanitre-Salihyye-Şam</i>	26	
<i>Sefer Bin Abdullah</i>	<i>Şam</i>	3	
<i>Sinan Bin Abdullah</i>	<i>Ba'albek-Beka'a-Cübbetü'l-Assal-Hammare-Havran-İklimü'l-Bellan-Kerek-iNuh-Merc-Safed-Salihyye-Şam-Zebedani</i>	113	
<i>Yunus Bin Abdullah</i>	<i>Cübbetü'l-Assal-Kara-Şam.</i>	24	1
<i>Yusuf Bin Abdullah</i>	<i>Cübbetü'l-Assal-Şam.</i>	2	

